

**EKOLOJİ TƏHLÜKƏSİZLİK SFERASINDA  
MİLLİ QANUNVERİCİLİK  
(MDB dövlətləri praktikasında)****A.A.MƏHƏRRƏMOV**  
*Bakı Dövlət Universiteti*

Hazırkı dövrdə bəşəriyyət insanın ətraf təbii mühitlə münasibətlərini dəyişən dramatik hadisələrin şahidi olmaqdadır. Yer kürəsi əhalisinin sürətlə artması, elmi-texniki tərəqqi insanın ətraf təbii mühitə təsirinin intensivləşməsinə səbəb olur. Bəşəriyyət dərk etməlidir ki, onun planetimizlə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri dəyişməkdədir, bunun nəticəsində baş verən ətraf təbii mühitin dağılması isə qlobal nəticələrə gətirib çıxara bilər. Belə vəziyyətdən yeganə çıxış yolu ətraf təbii mühitə təsir yox, onunla qarşılıqlı əlaqədir. Hazırda belə bir real təhlükə yaranmışdır ki, yaxın gələcəkdə insan öz hüquqlarından istifadə edə bilməyəcəkdir, çünki bəşəriyyətin özlüyündə inkişafı insanın gələcəyini real təhlükə altında qoyur. Elə bu səbəbdən də şəxsiyyətin hüquq və azadlıqları arasında yaşamaq hüququ, eləcə də sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ön plana çıxmışdır. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi problemləri ayrı-ayrı ölkələrin və ya regionların hüdudları ilə məhdudlaşmır. Bu problemlər çoxdan qlobal xarakter almışdır. Onların ümumbəşəri miqyasda həlli zərurəti beynəlxalq ictimaiyyətin səylərini birləşdirməyi, ətraf təbii mühitin mühafizəsi məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafını tələb edir.

Ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq qanunvericiliyin inkişafı dərinləşməkdə olan ekoloji böhran problemləri ilə şərtlənir. Hazırda iqtisadi fəaliyyət nəticəsində «parnik effekti»nin artması və nəticədə planetin temperaturunun yüksəlməsi baş verir. Bunun labüd nəticəsi olaraq atmosferdə su buxarının miqdarı artır, dünyanın müxtəlif yerlərində buzlaqların əriməsi baş verir və Dünya okeanının səviyyəsinin yüksəlməsi planetin müxtəlif hissələrində ayrı-ayrı ölkələrin (Banqladeş, Hindistan, Misir, İndoneziya, Pakistan, Tailand, Çin və s.) ərazilərinin böyük hissəsinin su altında qalma təhlükəsini yaradır (8, s.123).

1980-ci illərin sonunda ABŞ-ın Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Agentliyi aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müxtəlif ekoloji problemlərlə bağlı risk dərəcələrini müəyyən etməyə çalışmışdır. Onların gəldiyi nəticəyə əsasən ən təhlükəli risklər bunlardır: canlı orqanizmlərin yaşayış mühitinin dəyişməsi və pozulması; heyvanların və bitkilərin müəyyən növlərinin yox olması və bioloji müxtəlifliyin itirilməsi; ozon təbəqəsinin tükənməsi; qlobal iqlim dəyişmələri; radioaktiv tullantıların dənizdə basdırılması və s. (4, s.606).

Müasir dövrdə ayrılıqda bir dövlət üçün ekoloji təhlükəsizlik sisteminin yaradılması, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Yalnız birgə səylərlə müvafiq sağlam yaşayışı və inkişafı təmin etmək mümkündür.

Bununla belə, ayrı-ayrı dövlətlərin ekologiya siyasətində ekoloji təhlükəsizliyin təmini məqsədilə konkret istiqamətlər müəyyən olunur.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması ətraf mühitdə yaşayan bütün canlıların həyat və sağlamlığının təmin olunması deməkdir. Dövlətlərin vəzifəsi, ilk növbədə, öz siyasi, sosial, ictimai, mədəni fəaliyyətində onun ərazisində və ərazisindən kənarında yaşayan canlıların həyat və sağlamlığını təmin etmək və qurmaqdır. Buna görə də, ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlətlər aşağıdakı hüquqlara malikdir: vahid dövlət siyasətini müəyyən etmək; müvafiq layihələri və dövlət proqramlarını işləmək və həyata keçirmək; ekoloji təhlükəsizlik haqqında məlumatları müvafiq orqanlardan əldə etmək; ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə və təhlükəsizlik tədbirlərini yerinə yetirmək üçün müvafiq orqanlarla əlaqəli fəaliyyət göstərmək; müəssisələrin və təşkilatların qanunvericiliyə zidd fəaliyyətinin dayandırılması üçün müvafiq qanunvericilik çərçivəsində qərarlar qəbul etmək; məsuliyyətli şəxslərin hüquqazidd davranışına görə məsuliyyətə cəlb olunmaları üçün mövcud qanunvericilik çərçivəsində qərarlar qəbul etmək; ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində mövcud qaydaya uyğun olaraq beynəlxalq tədbirlər təşkil etmək və onlarda iştirak etmək; xarici dövlətlərin müvafiq orqanları ilə mütəxəssislərin mübadiləsi və məlumat sahəsində təcrübə toplamaq məqsədilə əlaqəli fəaliyyət göstərmək.

Dövlətlər ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək və qorumaq məqsədilə beynəlxalq əlaqələri inkişaf etdirməli və həmin əlaqələri universal, regional və yerli səviyyədə inkişaf etdirməlidirlər. Dövlət səviyyəsində insanların həyat və yaradıcılığı üçün ekoloji təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə sistemlər yaradılmalı və bu biosferin və ətraf mühitin digər komponentlərinin qorunması yolu ilə həyata keçirilməlidir. Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlətlər bu vəzifələri həyata keçirməlidirlər: dövlət ekoloji nəzarətini həyata keçirmək, təbii sərvətlərin ekoloji baxımdan təhlükəsiz istifadəsinə nəzarət etmək və ekoloji təhlükəsizliyin tələbləri ilə sahibkar subyektlərinin izlənilməsi; təhlükəli ekoloji mühitin yaranmasına və genişlənməsinə səbəb olan faktlar və hadisələr barədə məlumat toplamaq və onlar haqqında proqnoz vermək; tələb olunan informasiyanı təşkil etmək və onların yayılmasını həyata keçirmək; ekoloji təhlükəsizliyin təmini tələbinə uyğun dövlət standartlarını və digər normativləri təsdiq etmək; əhalini təhlükəli ekoloji şəraitin yaranması faktı barədə məlumatlandırmaq; mövcud qanunvericiliklə ekoloji təhlükəsizlik sahəsində digər vəzifələri həyata keçirmək.

70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq təbii mühitin daha da pisləşməsi dünyanın müxtəlif ölkələrinin geniş ictimaiyyətini insanın təbiətə dağıdıcı təsiri haqqında düşünməyə məcbur etmişdir. Sağlam ətraf mühitin bəşəriyyət üçün həyati əhəmiyyətinin bu cür dərk olunması və çoxlu sayda təbiəti mühafizə təşkilatlarının həlledici səyləri təbii mühitin müdafiəsi və qorunması haqqında qanunların qəbul olunmasına gətirib çıxarmışdır. Ətraf mühitin qayğısına qalmaq ilk dəfə olaraq ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində təzahür etmişdir. Bu təzahür, ümumilikdə, ətraf mühitin və ya onun müxtəlif komponentlərinin (su, hava, meşə) müdafiəsinə dair çoxsaylı qanunvericilik aktlarının qəbul olunmasına gətirib çıxarmışdır. Hətta bir çox dövlətlər ətraf mühitin müdafiəsi ilə bağlı konstitusiya normalarını qəbul etmişlər (21, s.11). Lakin dövlətlər və ixtisaslaşmış idarələr ətraf mühit sahəsində həyata keçirilən milli

siyasətin ətraf mühitin bir çox problemlərinin geniş miqyaslılığı və transmilli xarakteri baxımından kifayət etmədiyini və onların lazımı səviyyədə tənzimlənməsi üçün beynəlxalq normaların qəbul olunmasının zəruri əhəmiyyət kəsb etməsini dərk etdilər.

Həm milli yurisdiksiya hüdudlarında, həm də ondan kənarında təbii mühitin bütün komponentləri qiymətli obyektlər kimi çıxış edir. Ətraf mühitin davam edən deqradasiyası milli təhlükəsizliyin yeni və daha geniş mənada dərk olunmasını tələb edir və müvafiq olaraq insan fəaliyyəti artıq planetar miqyaslı nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Bu cür nəticələr isə Yer kürəsində hökm sürən həyat şəraitini köklü şəkildə dəyişərək, bəşər sivilizasiyasının mövcudluğunu təhlükə altına qoya bilər. Artıq ətraf mühitin bu cür global dəyişiklikləri təhlükəsizlik üçün böyük ekoloji təhlükələrdən biri kimi qəbul olunmuşdur.

Ekoloji təhlükəsizlik konsepsiyası təbii ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində zəruri metodoloji sıçrayışı təklif etməyə qadirdir. Ekoloji problemin milli təhlükəsizlik səviyyəsinə çatdırılması bir neçə vacib məsələləri həll edir: təbiəti mühafizə probleminə bəşəriyyətin daha böyük əhəmiyyət verərək, mövcud və gələcək ekoloji təhlükələrin ciddiliyini real şəkildə əks etdirir; təbiəti mühafizə problemlərinin həlli üçün yeni əsasları – «qabaqcadan görmək» və «qarşısını almaq» modelini «reaksiya vermək və korrektə etmək» tipinə görə qəbul olunan yanaşma üsulunun müqabilində təklif edir; milli təhlükəsizliyə, həmçinin təbiəti mühafizə tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi məqsədilə ayrılan ehtiyatların təkrarən paylanması üçün ilkin şərtləri yaradır, yeni milli iqtisadiyyatın hərbi-sənaye sektorunun konversiyası problemini həll etməyə icazə verir.

Ekoloji təhlükəsizlik rejimi ətraf mühit hüququnun əsasverici müddəalarının və hərbi-təhlükəsizlik doktrinasının sintezi vasitəsilə formalaşan bir sıra prinsiplərə əsaslanmalıdır. Burada əsas prinsiplərdən biri ekoloji təhlükəsizliyin müvafiq tələblərinin riayət olunmasına nəzarət prinsipidir. Belə ki, müqavilə öhdəliklərinə dövlətlər tərəfindən riayət olunması monitorinqi kimi nəzarət mexanizmləri – ekoloji təhlükəsizlik də daxil olmaqla, ümumilikdə təhlükəsizliyin istənilən sistemi üçün əsasvericidir. Yalnız milli və beynəlxalq nəzarət prosedurlarının inkişaf etmiş sistemi dövlətlər tərəfindən razılaşıdırılmış tələblərə riayət olunmasına zəmanət verməyə qadirdir. Nəzarət prosedurları beynəlxalq öhdəliklərə riayət olunması ilə bağlı dövlətə qarşı irəli sürülən tələblərdən ibarət ola bilər. Bunun üçün onların pozuntu halları qeydə alınmalı, yerlərdə təftiş və təhqiqatlar aparılmalı, müvafiq məsləhətlər verilməli, daimi beynəlxalq nəzarət təsisatlarının yaradılması və beynəlxalq ekspertlərin iştirakı təmin olunmalıdır.

Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində xarici dövlətlərin qanunvericiliyinin və təcrübəsinin təhlilinə Rusiya Federasiyasından başlayaq. Ümumilikdə, Rusiyanın ekoloji təhlükəsizliyi iyerarxiyalı, çoxfunksional sosial-hüquqi təzahürdür. Burada ekoloji təhlükəsizlik Rusiyanın milli təhlükəsizliyinin bir növü hesab olunur. Statistika göstərir ki, RF atmosferinə stasionar mənbələrdən çirkləndirici maddələrin daxil olması tədricən artır; bu göstərici 2001-ci ildə ötən illərlə müqayisədə ötən illərin göstəricilərindən 1,6%-ə, avtomobil nəqliyyatından havaya tullantılar isə 9,1%-ə qədər çoxalmışdır. 2001-ci ildə çirkab suların ölkənin su obyektlərinə axması 2000-ci illə müqayisədə 2,6% azalmış, həmçinin RF-nin 34 subyektinin ərazisində təmizlənməmiş və ya kifayət qədər təmizlən-

məmiş çirəkab suların həcmnin artımı müşahidə olunmuşdur (11).

Meşələrin qeyri-qanuni məhv edilməsi və özbaşına kəsilməsi faktları daha da artır. Yalnız 1999-cu ildə Rusiyanın Meşə Təsərrüfatı Federal Xidməti tərəfindən meşələrdə qeyri-qanuni olaraq 620 min m<sup>3</sup> ağac kəsilməsi müşahidə olunmuşdur; dəymiş ziyan 280 milyon rubldan artıq olmuşdur. Həmin ildə meşələrə çirəkab suların, sənaye tullantılarının və kimyəvi maddələrin axıdılmasının 260 faktı qeydə alınmışdır (3). Hər il Rusiyada 30 minə qədər meşə yanğını olur, bunun da 81%-i insanların səhlənkarlığı üzündən baş verir (9, s.458). Beləliklə, təbiətlə insan arasında ekoloji tarazlığın pozulması cəmiyyətin mövcudluğu üçün real təhlükə yaradır. Bu baxımdan RF ekoloji qanunvericiliyində ekoloji təhlükəsizliyə dair çoxsaylı tələblər formalaşmışdır. Məsələn, müəssisələrin layihələşdirilməsinə, tikintisinə və istismarına qarşı tələblər; kimyəvi maddələrdən istifadə zamanı tələblər; məhsula, texnikaya münasibətdə tələblər.

RF-nin 5 mart 1992-ci il tarixli «Təhlükəsizlik haqqında» Qanununa müvafiq olaraq təhlükəsizlik – şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin həyat əhəmiyyətli maraqlarının xarici və daxili təhlükələrdən müdafiəsidir (maddə 1). Təhlükəsizliyin əsas obyektləri şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətdir. Bu obyektlərin daha konkret təzahür formalarının («Təhlükəsizlik haqqında» Qanunun 1-ci maddəsi), həmçinin ətraf mühitin mühafizəsi obyektlərinin siyahısının müəyyən olunması üçün «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunun 4-cü maddəsinə, «Müdafiə haqqında» Federal Qanunun 10-cü maddəsinə (RF Silahlı Qüvvələrinin müdafiə obyektləri ilə bağlı təyinatı), «Əhalinin və ərazilərin təbii və texnogen xarakterli fəvqəladə vəziyyətlərdə müdafiəsi haqqında» Federal Qanunun giriş hissəsinə, «Yanğın təhlükəsizliyi haqqında» Federal Qanunun 1-ci maddəsinə, «Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında» Federal Qanunun 1-ci maddəsinə, «Təhlükəli istehsalat obyektlərinin sənaye təhlükəsizliyi haqqında», «Hidrotexniki qurğuların təhlükəsizliyi haqqında», «Atmosferin mühafizəsi haqqında» Federal qanunlara, Su Məcəlləsinə, Meşə Məcəlləsinə, Torpaq Məcəlləsinə və digər bu kimi sənədlərə istinad oluna bilər.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Federal Qanunun 1-ci maddəsinə müvafiq olaraq ekoloji təhlükəsizlik dedikdə, təbii mühitin və insanın həyat əhəmiyyətli maraqlarının təsərrüfat fəaliyyətinin və digər fəaliyyət növlərinin, təbii və texnogen xarakterli fəvqəladə vəziyyətlərin, onların nəticələrinin təsirindən müdafiə durumu başa düşülür. Lakin ekoloji təhlükəsizlik anlayışını müəyyən edən Qanun onun təminatına dair tələbləri fərqləndirməmişdir. Bunun nəticəsində ekoloji təhlükəsizlik anlayışı deklarativ olaraq ətraf mühitin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı olaraq meydana çıxan ictimai münasibətlər sistemində ekoloji təhlükəsizliyin təminatına dair münasibətlərin müəyyən olunmasına maneçilik törədir. Belə vəziyyət ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı tədbirlərin təkrarlanmasına səbəb ola bilər. 1993-cü ildən işlənib hazırlanan «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Federal Qanunun qəbul olunmasının çətinliyi (bu Qanun yalnız 1996-cı ildə RF Dövlət Duması tərəfindən qəbul edildikdən sonra Federasiya Şurası tərəfindən bəyənilmişdir) bunu bir daha sübut edir.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» yeni Qanun artıq ekoloji təhlükəsizlik anlayışını müəyyən edir. Bununla belə, ekoloji hüquq elmində

bu anlayışın tərifinə və məzmununa dair vahid fikir yoxdur. Qanunun 1-ci maddəsi RF Konstitusiyasının 42-ci maddəsi ilə birlikdə ekoloji təhlükəsizliyin təminatına dair fəaliyyətin vətəndaşların ekoloji hüquqlarının müdafiəsinə dair fəaliyyət kimi nəzərdən keçirilməsini hüquqi nəzərdə tutur.

Bu baxımdan professor M.M.Brinçukun nöqtəyi-nəzərini etiraf etmək daha əsaslı görünür. O, «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Qanunun layihəsini və Rusiya Federasiyasının Ekoloji Təhlükəsizlik Konsepsiyasının layihəsini təhlil edərək təbii ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı ənənəvi münasibətlər çərçivəsindən kənara çıxan ekoloji təhlükəsizliyin təminatına dair hüquqi münasibətləri aşkar etməmişdir. Bütün bunlardan savayı, professor M.M.Brinçukun fikrincə, təbii ətraf mühitin mühafizəsi üzrə tədbirlərdən fərqlənən ekoloji təhlükəsizliyin hüquqi təminatı tədbirləri də yoxluq təşkil edir (2, s.8-9).

Ekoloji təhlükəsizlik üçün təhlükə doğuran təsərrüfat və ya digər fəaliyyətin obyektlərinin siyahısı «Ekoloji ekspertiza haqqında» 23 noyabr 1995-ci il tarixli 174 sayılı Federal Qanunun (14, s.4556) 11 və 12-ci maddələrində, eləcə də «Təhlükəli istehsalat obyektlərinin sənaye təhlükəsizliyi haqqında» 21 iyul 1997-ci il tarixli 116 sayılı Federal Qanunda təsbit olunmuşdur (16, s.3588).

Bunlarla yanaşı, Rusiyanın dünya ekoloji sistemində təkrarsız xüsusiyyətini nəzərə alaraq onun ekoloji təhlükəsizlik prinsiplərinin universal beynəlxalq prinsiplərlə müqayisədə diferensial səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik olduğunu qeyd etmək lazımdır. Belə ki, müasir Rusiyanın ekoloji təhlükəsizlik prinsiplərinə bunlar aid edilir: iqtisadi, sosial və ekoloji tərkib hissələrə bərabər yanaşma üsulunu nəzərdə tutan sabit inkişaf və ətraf mühitin deqradasiyası zamanı ictimai tərəqqi imkanlarının tanınması; ətraf mühitə və vətəndaşların sağlamlığına əlverişsiz təsir təhlükələrinin, ekoloji risklərin yaranması səbəbləri; təbiətdən ödənişli şəkildə istifadə və ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində qanunvericiliyin pozulması nəticəsində vətəndaşlar və ətraf mühitə dəyən ziyanın ödənilməsi; ekoloji informasiyaya azad çıxış; ekoloji terrorçuluğa hüquqi əks-təsir; bütün maraqlı subyektlərin ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində qərarların hazırlanması, müzakirəsi, qəbul olunması və realizəsi prosesində iştirakı.

RF Prezidentinin «Ətraf mühitin mühafizəsi və sabit inkişafın təminatı üzrə RF dövlət strategiyası haqqında» 4 fevral 1994-cü il tarixli 236 sayılı Fərmanı (12, s.436) ilə bazar münasibətləri şəraitində ekoloji baxımdan təhlükəsiz sabit inkişafın təminatının əsas istiqamətləri müəyyən olunmuşdur.

Ekoloji baxımdan təhlükəsiz sabit inkişafın təminatına dair fəaliyyətin əsas istiqamətlərinə isə aşağıdakılar aid olunur: istehsalat qüvvələrinin ekoloji baxımdan əsaslı yerləşdirilməsi; sənayenin, enerjinin, nəqliyyatın və kommunal təsərrüfatın ekoloji baxımdan təhlükəsiz inkişafı; kənd təsərrüfatının ekoloji baxımdan təhlükəsiz inkişafı; bərpa olunan təbii ehtiyatların tükənmədən istifadəsi; bərpa olunmayan təbii ehtiyatların rasional şəkildə istifadəsi; əlavə ehtiyatların geniş istifadəsi, tullantıların işlədilməsi, zərərsizləşdirilməsi və basdırılması; ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə, fəvqəladə vəziyyətlərin qarşısının alınması və ləğvi sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi.

RF Prezidentinin 1 aprel 1996-cı il tarixli 440 sayılı fərmanı ilə

təsdiq olunmuş Rusiya Federasiyasının Davamlı İnkişafa Keçid Konsepsiyası (7, s.1572) davamlı inkişafa keçidin perspektivlərinin, sosial-iqtisadi inkişaf problemlərinin tarazlaşdırılmış həllinin və əlverişli ətraf mühitin və təbii ehtiyat potensialının qorunmasının, indiki və gələcək nəsillərin tələbatlarının təminatının mümkün şəkə salınmasını müəyyən etmişdir. Sabit inkişaf tapşırıqlarının həllində vətəndaşların, hüquqi şəxslərin və sosial qrupların maraqlarının dövlət tərəfindən təminatı sabit inkişafa keçidin əsas şərtlərindən biridir.

Rusiya dövləti siyasi, iqtisadi, sosial, ekoloji, müdafiə və digər sahələrdə təhlükəsizliyə zəmanət verməyə borcludur. Bunlar olmadan sabit inkişafa keçid mümkün deyildir.

Beləliklə, Rusiyanın sabit inkişafının mahiyyəti cəmiyyətin və dövlətin iqtisadi, sosial və ekoloji maraqlarının tarazlaşdırılması olub, müasir şəraitdə ekoloji təhlükəsizliyin təminatının effektiv sisteminin qurulmasının hüquqi əsasını təşkil edir.

Ekoloji ödənişlərə gəldikdə, RF ekoloji qanunvericiliyi tərəfindən belə ödənişlərin iki növü müəyyən olunur: təbii ehtiyatlardan istifadəyə görə və ətraf mühitə neqativ təsirə görə. Bu növlərdən hər biri, öz növbəsində, yarımnövlərə ayrılır. Ödənişlərin strukturu, eləcə də təbiətdən istifadəyə görə onların tətbiqi qaydası, əsas etibarilə, təbii ehtiyatların istifadəsi barədə qanunvericilik və digər normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir.

«Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Federal Qanunun 16-cı maddəsinə müvafiq olaraq ətraf mühitə neqativ təsir növləri bunlardır: çirkləndirici və digər maddələrin atmosfərə xaric olunması; çirkləndirici maddələrin, digər maddələrin və mikroorqanizmlərin səthi su obyektlərinə, yeraltı su obyektlərinə və su hövzələrinə yığılması; torpağın, yerin təkinin çirkləndirilməsi; istehsalat və istehlak tullantılarının yerləşdirilməsi; ətraf mühitin səs-küy, istilik, elektromaqnit ionlaşdırıcı təsirlər və fiziki təsirlərin digər növləri ilə çirklənməsi; ətraf mühitə neqativ təsirin digər növləri.

Ekoloji informasiya əldə etmək hüququna gəldikdə, RF Konstitusiyasına müvafiq olaraq hər kəs informasiyanı istənilən qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək və yaymaq hüququna malikdir (maddə 29.4). Bunlardan başqa, 42-ci maddə vətəndaşların konkret informasiyanın alınması hüququnu bəyan edir. Bu hüquq bilavasitə vətəndaşın ətraf mühitin vəziyyəti haqqında dəqiq informasiyanın alınması hüququnu da nəzərdə tutur. Bu hüquq ayrılmaz və hər kəsə anadangəlmə məxsus olan insan hüquq və azadlıqlarına aid olunur. Qeyd olunan konstitusion müddəalar xüsusi ekoloji qanunvericilikdə inkişaf etdirilmişdir. Belə ki, «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» 10 yanvar 2002-ci il tarixli Federal Qanunun 3-cü və 11-12-ci maddələri vətəndaşların və ictimai ekoloji birliklərin təbii ətraf mühitin vəziyyəti və onun mühafizəsi ilə bağlı tədbirləri haqqında tam, dəqiq və zəruri informasiyanın alınmasını tələb etmək hüququnu müəyyən edirlər. RF «Əhalinin və ərazilərin təbii və texnogen xarakterli fəvqəladə vəziyyətlərdə müdafiəsi haqqında» 21 dekabr 1994-cü il tarixli Qanunda əhalinin və ərazilərin fəvqəladə vəziyyətlərdə müdafiəsi sahəsində informasiyanın aşkarlığı bəyan edilərək, bu sahədə dövlət hakimiyyətinin federal orqanlarının, RF subyektlərinin hakimiyyət orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının və təşkilatlarının fəaliyyətindən bəhs olunur. RF-nin «Ekoloji ekspertiza haqqın-

da» 23 noyabr 1995-ci il tarixli Qanununa əsasən vətəndaşlar və ictimai təşkilatlar ekoloji ekspertiza sahəsində xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanlarından ekspertizanın həyata keçirilməsinin nəticələri haqqında informasiya əldə etmək hüququna malik olurlar. Analoji normalar RF-nin «Əhalinin sanitar-epidemioloji rifahı haqqında» Qanunun 3-cü maddəsində, «Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında» 9 yanvar 1996-cı il tarixli Qanununun 23-cü maddəsində, «Vətəndaşların sağlamlığının mühafizəsi haqqında» 22 iyul 1993-cü il tarixli Qanununda (maddə 19) və bir sıra digər aktlarda müəyyən olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, vətəndaşların və ictimai birliklərin ekoloji informasiyaya çıxış məsələləri ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizlik sahəsində qanunvericiliyin praktiki olaraq bütün normativ-hüquqi aktlarında əksini tapır. Belə vəziyyət RF qanunvericiliyində müəyyən olunmuş müvafiq informasiyaya çıxışı məhdudlaşdırmanın qadağan olunmasına əsaslanmışdır. Belə ki, RF-nin «Dövlət sirri haqqında» 21 iyun 1993-cü il tarixli Qanununun 7-ci maddəsində açıqlanmayan məlumatlar sadalanır (məsələn, vətəndaşların sağlamlığı və təhlükəsizliyi üçün təhlükə yaradan fəvqəladə hadisələr və faciələr, eləcə də təbii fəlakətlər, onların rəsmi proqnozları və nəticələri, ekoloji və sanitar vəziyyət haqqında məlumatlar və s). Daha sonra «İnformasiya, məlumatlandırma və informasiyanın qorunması haqqında» 20 fevral 1995-ci il tarixli Qanununun 10-cu maddəsinin 3-cü bəndinə müvafiq olaraq, yaşayış məntəqələrinin, istehsalat obyektlərinin təhlükəsiz fəaliyyətinin, ümumilikdə vətəndaşların və əhəlinin təhlükəsizliyinin təminatı üçün zəruri olan fəvqəladə vəziyyətlər, ekoloji, meteoroloji, demoqrafik, sanitar-epidemioloji informasiyadan və digər məlumatlardan ibarət sənədləri məhdud müdaxiləli informasiyaya şamil etmək qadağan olunur. Hazırda RF qanunvericiliyində ekoloji informasiyanın tərfi müəyyən olunmamışdır. Buna görə də bir çox alimlər ya informasiyanın ümumi anlayışına, ya da xarici qanunvericiliyə müraciət edirlər. Belə ki, «İnformasiya, məlumatlandırma və informasiyanın müdafiəsi haqqında» Qanunun 2-ci maddəsinə müvafiq olaraq informasiya – təqdim olunma formasından asılı olmayaraq şəxslər, predmetlər, faktlar, hadisələr və proseslər haqqında məlumatdır. S.A.Boqolubov bu Qanunun əsasında ekoloji informasiyanı təqdimatın formasından asılı olmayaraq ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji təhlükəsizlik, vətəndaşların sağlamlığının mühafizəsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən şəxslər, predmetlər, faktlar, hadisələr və proseslər haqqında məlumat kimi müəyyən edir (19, s.144). Lakin bu tərfi tam hesab etmək olmaz. Belə ki, bu tərifdə, bir tərəfdən, hüquqi tənzimətmə sahəsindən ətraf mühitin neqativ dəyişikliklərinə səbəb olan fəaliyyət, eləcə də təbiətin mühafizəsinə yönəlmiş fəaliyyət çıxarılır. Digər tərəfdən, bu tərif qiymət xarakterinə malik olub, həddən artıq qeyri-müəyyəndir. Burada faktiki olaraq istənilən məlumatları yekunlaşdırmaq mümkündür.

Bəzi müəlliflər isə ekoloji informasiyanı ekoloji təhlükəsizliyin təminatının kontekstində Rusiyanın milli təhlükəsizliyinin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirirlər. Məsələn, Q.P.Serov informasiya dedikdə, ekoloji təhlükəsizliyin vəziyyəti haqqında məlumatın başa düşülməsini təklif edir (məlumatlar) (13, s.137).

Ümumilikdə, ictimaiyyətin (vətəndaşların və ictimai birliklərin) ekoloji baxımdan əhəmiyyətli qərarların qəbul olunmasında iştirakının hüquqi təbiətini vətəndaşların ekoloji hüquqlarının realizəsi forması, RF

vətəndaşlarının əlverişli təbii ətraf mühitdən istifadə kimi konstitusion hüquqlarının müdafiəsi üsulu, bu hüququn müdafiəsi, vətəndaşların dövlət işlərinin idarə olunmasında iştirakı kimi xarakterizə etmək mümkündür.

Sosial-iqtisadi inkişafıla bağlı böhranlı şəraitdə ekoloji təhlükəsizliyin təminatına dövlətin yanaşma üsulunun mümkünsüzlüyündən bəhs edən F.Q.Mışko ilə razılaşmaq lazımdır. Belə ki, onun stabilləşməsi mexanizmində əhəmiyyətli rol subyektiv amilə – vətəndaşların sosial fəallığına ayrılır (10, s.91). Beləliklə, ekoloji təhlükəsizliyin təminatı müstəsna dövlət xarakterinə malik ola bilməz. A.A.Avdeyeva tərəfindən qüvvədə olan qanunvericiliyin təhlilinə müvafiq olaraq bu cür qarşılıqlı fəaliyyətin növbəti üsulları fərqləndirilir (1, s.93-94):

- vətəndaşların referendum vasitəsilə iradələrini ifadə etmələri, eləcə də dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının aktlarının işlənməsi prosesində hüquqi imkanlardan istifadə yolu ilə vətəndaşların iştirakı (müvafiq məktublar, təkliflər və ərizələrlə orqanlara müraciət, əhali tərəfindən hüquqi aktların layihələrinin yerli özünüidarəetmə orqanlarına təqdimatı);

- ictimaiyyətin ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsində iştirakı. Qüvvədə olan qanunvericilik bu cür iştirakın növbəti formalarını nəzərdə tutur: əhalinin ekoloji maraqlarına toxunan obyektlərin tikinti yerinin müzakirəsi, ümumi dinləmələr (müzakirələr), kütləvi informasiya vasitələrində sifarişçi tərəfindən təşkil olunan və keçirilən ətraf mühitə təsir haqqında bəyanatlar, yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən təşkil olunan ekoloji ekspertiza obyektlərinin ictimai müzakirəsi;

- vətəndaşların dövlət ekoloji ekspertizasının keçirilməsində iştirakı;

- ictimai ekoloji ekspertizanın həyata keçirilməsi;

- qərarlara xitam verilməsi, ekoloji baxımdan zərərli obyektlərin yerləşdirilməsi, layihələşdirilməsi, tikintisi, yenidən qurulması, istismarı haqqında qərarların inzibati qaydada ləğvinin tələb olunması, təbii ətraf mühitə və insanların sağlamlığına mənfi təsir göstərən müəssisələrin və digər obyektlərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması, dayandırılması və ya yenidən ixtisaslaşdırılması haqqında qərarların inzibati qaydada ləğvinin tələb olunması. Vətəndaşlar ekoloji baxımdan zərərli fəaliyyətin dayandırılması haqqında iddiaların irəli sürülməsi, eləcə də əhalinin ekoloji maraqlarını pozan dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının qərarlarına xitam verilməsi yolu ilə müdafiə tələb edə bilərlər.

Rusiya dövlətinin ekoloji funksiyalarına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, burada dövlətin ekoloji funksiyası – Rusiya dövlətinin təbii ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan rəşional şəkildə istifadə və sabit inkişafın təminatı üzrə ekoloji strategiyanın realizəsinə əsaslanan və əhalinin böyük hissəsinin maraqlarını ifadə edən ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində zəruri fəaliyyətidir.

Davamlı İnkişafa Keçid Konsepsiyası (15, s.1572) və Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasına görə RF-nin milli təhlükəsizliyi dedikdə, RF-də suverenliyin və hakimiyyətin yeganə mənbəyi olan çoxmillətli xalqın təhlükəsizliyi başa düşülür. Rusiyanın milli təhlükəsizliyinin ekoloji tərifini isə Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının 3-cü maddəsinin 1-ci bəndində verilmişdir: Rusiyanın ekologiya sahəsindəki milli maraqları ətraf mühitin qorunmasından və təmizlənməsindən ibarətdir. Onlar şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin ekoloji təhlükəsizliyinin təminatı yolu ilə mü-

dafiə olunurlar.

Beləliklə, Rusiyanın milli təhlükəsizliyinin təminatı sistemi RF Konstitusiyasına, RF Prezidentinin federal qanunlarına, fərmanlarına və sərəncamlarına, RF Təhlükəsizlik Şurasının qərarlarına, RF hökumətinin qətnamələrinə və sərəncamlarına, bu sahədəki federal proqramlara müvafiq olaraq yaradılır və inkişaf etdirilir. Ekoloji sahədə Rusiyanın milli təhlükəsizliyi sistemi onun funksional yarım sistemidir, milli təhlükəsizliyinin təminatı isə dövlətin və cəmiyyətin fəaliyyətinin aktual istiqamətlərinin milli təhlükəsizliyi Konsepsiyası ilə bəyan olunmuşdur (22, s.291-293).

Ekoloji təhlükəsizlik sferasında daha səmərəli fəaliyyətin təminatı üçün müvafiq qanunvericiliklərinin sistemləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malik olur. Burada müvafiq qanunvericiliyin sistemləşdirilməsi ya başa çatır, ya da işlənib hazırlanma mərhələsində olur. Bir sıra dövlətlərin milli ekologiya qanunvericiliyində Ətraf mühit haqqında Məcəllələr qəbul olunur (məsələn, Fransa, İsveç, Qazaxıstan). Bəzi ölkələrdə, o cümlədən RF-də məcəllələşdirmə işləri hələ də ətraf mühit haqqında məcəllə layihəsi konsepsiyası və ya ekoloji məcəllənin işlənib hazırlanması və realizəsi mərhələsindədir (AFR, Belarus, Ukrayna, Qırğızıstan).

Qərb ölkələrinin sistemləşdirmə proseslərinin tədqiqatı zamanı məcəllələşdirmə anlayışının digər sistemlərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndiyini nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, Fransada bu anlayış məcəllələşdirmənin təsiri altında əksər hallarda inkorporasiya işlərinin kompleksi kimi nəzərdə tutulur (20, s.872-877). Böyük Britaniyada isə məcəllələşdirmə dedikdə, əksər hallarda birləşmə başa düşülür.

Bununla əlaqədar olaraq ətraf mühit, onun xüsusiyyətləri və üstünlükləri haqqında qanunvericiliklərin məcəllələşdirilməsinə dövlətdaxili yanaşma üsulları üzərində dayanmaq daha vacibdir. Birincisi, bu zaman milli qanunvericilik aktlarının nöqsanlarını müəyyən etmək düzgün deyildir. Belə ki, tənzimləmənin bu və ya digər üsulunun seçimi hüquq normalarının ümumiləşdirilməsi və ardıcıl şəkə salınması kimi konkret dövlətlərin hüquqi ənənələrində əsaslanır. İkincisi, bu, bir sıra dövlətlərin milli qanunvericiliyinin tədqiqi baxımından kifayət qədər praktiki deyildir. Belə ki, artıq həmin dövlətlərin ekologiya qanunvericiliyində bəzi ənənələr təşəkkül tapmış və müvafiq sahənin inkişafının elmi bazası formalaşmışdır. Eyni zamanda, müxtəlif dövlətlərdə həyatın təşkili unikallığını və müxtəlifliyini əks etdirən milli hüquq ənənələrindən imtina qanunvericiliyin harmonizasiyasının əsas məqsədi deyildir. Lakin bu, ətraf mühit haqqında qanunvericiliyin formalaşmasının daha əlverişli üsullarının və ekoloji münasibətlərin hüquqi baxımdan tənzimlənməsinə daha effektiv yanaşma üsullarının axtarışına gətirib çıxarmalıdır.

Ekoloji qanunvericiliyin məcəllələşdirilməsi MDB-nin ayrı-ayrı iştirakçı-dövlətlərində daha sürətlə həyata keçirilir, xüsusilə Qazaxıstanda bu cür məcəllələşdirmə prosesini tamamlayan Ekologiya Məcəlləsi qüvvəyə minmişdir. Belarus Respublikasında da rəsmi olaraq Ekologiya Məcəlləsinin layihəsi Konsepsiyası təsdiq olunmuşdur. Müvafiq işlərə Ukraynada və Qırğızıstan Respublikasında da rast gəlinir.

Qeyd etmək lazımdır ki, indiki dövrdə MDB ölkələrində həyata keçirilən ekoloji qanunvericiliyin məcəllələşdirilməsi oxşar konseptual qərarlarla səciyyələnir: bu dövlətlərdə ekologiya məcəlləsi praktiki olaraq

məcəllələşdirmənin son nəticəsi kimi qəbul olunur (18, s.101); bir qayda olaraq, ekologiya məcəlləsinin qəbulunun əsasını nəzərdən keçirilən sahədə qanunvericiliyin və onun realizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, onun beynəlxalq aktlarla uyğunlaşdırılması təşkil edir; məcəllələşdirmə, əsas etibarilə, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyə aid olur. Belə ki, 16 dekabr 2005-ci ildə Belarus Respublikasının Nazirlər Sovetinin 1460 sayılı Qətnaməsi ilə Belarus Respublikasının Ekologiya Məcəlləsi (23) Layihəsinin Konsepsiyası təsdiq olunmuşdur və ona müvafiq olaraq Ekologiya Məcəlləsi 2006-2007-ci illərdə işlənib hazırlanmışdır. Ümumilikdə, Belarus ekologiya qanunvericiliyini dörd qanunvericilik aktı təşkil edir. Bunlar Belarus Respublikasının «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında», «Tullantılar haqqında», «Dövlətin ekoloji ekspertizası haqqında», «Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri haqqında» qanunlarıdır. 21 fəsilə qruplaşdırılan 124 maddədən ibarət Ekoloji Məcəllənin məhz bu qanunvericilik aktlarının təbiəti mühafizə normaları əsasında qəbul edilməsi nəzərdə tutulur.

Məcəllənin bölmələrinin adlarını və məzmununu müəyyən edən konsepsiyaya münasibətdə irəli sürülən tələblər RF-nin federal qanun layihələrinin işlənib hazırlanması üçün müəyyən olunan tələblərə oxşardır: hüquqi tənzimləmə predmeti və məcəllənin layihəsinin hazırlanmasının məqsədləri ətraflı tədqiq olunur, ölkə qanunvericiliyi ilə ətraf mühitin mühafizəsi haqqında beynəlxalq müqavilələrin təhlili verilir, məcəllə layihəsinin nümunəvi strukturu ilə yanaşı, məcəllə layihəsinə daxil olan fəsillərin məzmunu şərh olunur. Lakin bütün bunlarla yanaşı, Belarus Ekologiya Məcəlləsinin Konsepsiyası məcəllə layihəsinin hüquqi baxımdan tənzimləmə predmetinə aidiyyəti olan xarici dövlətlərin qanunvericiliyinin, nəşrlərinin, elmi tədqiqatlarının icmalının həyata keçirilməsi ilə daha da təkmilləşdirilmişdir.

Analoji yanaşma üsulları elmi ədəbiyyatda Ukrayna ekoloji qanunvericiliyinin məcəllələşdirilməsinə münasibətdə də qeyd olunur. Belə ki, Ukraynanın Ekoloji Məcəlləsi layihəsinin işlənib hazırlanması tapşırığı xeyli əvvəl qoyulmuşdur: o, ətraf mühitin mühafizəsi, təbii ehtiyatlardan istifadə və ekoloji təhlükəsizliyin təminatı sahəsində Ukrayna Ali Radasının 5 mart 1998-ci il tarixli Qətnaməsi ilə təsdiq olunmuş Ukraynanın dövlət siyasətinin Əsas istiqamətləri ilə nəzərdə tutulmuşdur (18, s.101).

Y.S.Şemşuçenko tərəfindən şərh olunan Ekoloji Məcəllənin məzmunundan çıxış edərək qeyd etmək olar ki, məcəllənin layihəsi hüquqi tənzimləmədə mövcud boşluqları aradan qaldırmaqla, «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunu təkrarlayacaqdır (18, s.104-105). Hazırda müvafiq aktın hazırlanması üzrə praktiki işlər ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin ümumiləşdirilməsi ilə əlaqədardır (17, s.93). Onun qəbul olunma perspektivi isə hazırda mümkün deyildir (17, s.94).

Qazaxıstan Respublikasının 9 yanvar 2007-ci il tarixli Ekologiya Məcəlləsinin hazırlanmasına dair işlər 2004-cü ilin noyabrında xüsusi idarələrarası İşçi Qrupunun yaradılması ilə başlanmışdır. İşçi Qrupu tərəfindən ekoloji qanunvericilikdə islahatların aparılması konsepsiyası və məcəllə layihəsinin əsas hissələri hazırlanmışdır. Bu zaman müxtəlif beynəlxalq təşkilatların 20-yə qədər rəhbər və tövsiyə xarakterli sənədlərindən, 14 beynəlxalq konvensiyadan, Avropa ittifaqının 30 direktivindən və digər dövlətlərin qanunlarından istifadə olunmuşdur (5). Qazaxıstan Respublikasının Ekologiya Məcəlləsi (24) 9 bölmədən, 47 fəsil-

dən, 326 maddədən ibarətdir. Məcəllə «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında», «Ekoloji ekspertiza haqqında» və «Atmosferin mühafizəsi haqqında» qanunları əks etdirir. Bu zaman məcəllələşdirmə üçün aktların seçimində ardıcılıq müşahidə olunmur. Xüsusən normaları Məcəlləyə daxil edilməyən «Xüsusi mühafizə olunan ərazilər haqqında» Qanun hələ də qüvvədədir. Məcəllənin bölmələrinin fərqləndirilməsi və adlandırılması «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» RF Qanununun strukturu ilə oxşarlıq təşkil edir. Əlavə olaraq ətraf mühitin mühafizəsi sahəsinin lisenziyalaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində texniki tənzimləmə, ətraf mühitin mühafizəsi ilə yanaşı təbiətdən istifadənin iqtisadi baxımdan tənzimlənməsi, kadastrlar struktur şəkildə qeyd olunmuşdur.

Məcəllənin 1-ci maddəsində 69 hüquqi anlayışın və onların şərhlərinin siyahısı verilmişdir. Məcəllənin mətnində bilavasitə istifadə olunan «ekoloji qanunvericilik» anlayışı 2-ci maddədə daha ətraflı açıqlanır: ekoloji qanunvericilik – ekoloji sferaya dair normativ-hüquqi aktların məcmusudur. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində münasibətləri tənzimləyən digər qanunlara münasibətdə bu Məcəllənin prioritetliyi prinsipi təsbit olunur. 3-cü maddədə bəyan olunduğu kimi, Ekologiya Məcəlləsinin ərazisi həddudlarında ətraf mühitə təsir və təbii ehtiyatların istifadəsi ilə əlaqədar təsərrüfat və digər fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı təbii ehtiyatlardan istifadə və onların istehsalı sahəsində münasibətləri tənzimləyir. Əslində isə onun tənzimlədiyi münasibətlər geniş miqyaslılığı ilə xarakterizə oluna bilməz. 2-ci və 8-ci maddələrə görə ekoloji qanunvericilik sistemində daxil olan qanunların əksəriyyəti bu aktla əhatə olunmamışdır; belə ki, ətraf mühitin obyektlərinin və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin mühafizəsi və istifadəsi sahəsində münasibətlər bu Məcəllə ilə tənzimlənmədiyindən Qazaxıstan Respublikasının xüsusi qanunları ilə tənzimlənilir.

Məcəllənin 5-ci maddəsində ekoloji qanunvericiliyin 15 prinsipi şərh olunmuşdur. Onların böyük hissəsi RF ekologiya qanunvericiliyinə də məlumdur. Lakin Məcəllədə bir sıra spesifik prinsiplər də göstərilmişdir: ekoloji münasibətlərin tənzimlənməsində ekosistem yanaşma üsulu; ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınmasına dair preventiv tədbirlərin məcburiliyi və ona istənilən digər formalarda ziyanın vurulması; ətraf mühitdən icazəli istifadə qaydası; təbii ehtiyatlardan istifadə və ətraf mühitə təsir zamanı milli maraqların qorunması.

Bir halda dövlət tənzimləməsini (ətraf mühitin mühafizəsinə münasibətdə), digər hallarda isə dövlət idarəetməsini (təbii ehtiyatlardan istifadəyə münasibətdə) təşkil edən tədbirlərin siyahısının şərhini daha maraqlıdır. Ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə ilə bağlı ayrı-ayrı ekoloji münasibətlərə aid müxtəlif anlayışların (tənzimləmə, idarəetmə) istifadəsi üçün əsaslar aydın deyildir. Bu zaman bir sıra funksiyalar eyniləşdirilir (məsələn, nəzarət, monitorinq və s.) (6, s.289-290).

Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin müddəaları arasında təbiətdən istifadə üzrə fəaliyyətə dair daha ümumi məzmunlu bəzi normaları göstərmək olar. 10-cu maddə təbiətdən istifadəni «insanın gündəlik həyatında, fiziki və hüquqi şəxslərin təsərrüfat və digər fəaliyyətində ətraf mühitə təsir və təbii ehtiyatlardan istifadə» kimi müəyyən edir və onun ümumi və xüsusi növlərini, həmçinin istifadə olunan təbii ehtiyatlara görə müxtəlif növlərini (məsələn, torpaqdan,

sudan istifadə) ayırır. 11-ci maddədə təbiətdən istifadəçilər haqqında müddəalar ümumiləşdirilir. 18-ci maddənin 1-ci hissəsində səlahiyyətlərdən asılı olaraq ümumi qaydada qeyd olunan təbii ehtiyatların istifadəsi sahəsində bütün dövlət orqanlarının siyahısı verilir. 12-ci fəsildə ətraf mühitin mühafizəsi, təkrar istehsalın və təbii ehtiyatlardan istifadənin mühafizəsi sahəsində dövlət nəzarətinin vahid anlayışı nəzərdə tutulur. Ekoloji nəzarətlə yanaşı, təbii ehtiyatların növlərindən asılı olaraq nəzarətin müxtəlif növləri fərqləndirilir. 16-cı fəsildə təbii ehtiyatların monitorinqi barədə hüquqi normalar ümumiləşdirilir. 18-ci fəsil təbii ehtiyatların kadastrının tətbiqinə münasibətdə irəli sürülən ümumi tələbləri müəyyən edir.

Qazaxıstanın Ekologiya Məcəlləsinin müddəaları ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində texniki tənzimləməyə dair qanunvericiliklə əlaqələndirilir. Xüsusilə nəzərdə tutulmuşdur ki, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində uyğunluğun təsdiqi proseduru və təbiət obyektləri Qazaxıstan Respublikasının texniki tənzimləmə haqqında qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur. Məcəllənin 32-ci maddəsində göstəriləndiyi kimi, texniki tənzimləmə sahəsində normativ-hüquqi aktlarla müəyyən olunan tələblərin yerinə yetirilməsi uyğunlaşdırılmış standartlarla təmin olunur. Məcəllə ekoloji nişanlamaya münasibətdə müəyyən tələblər irəli sürür (maddə 32). Onun obyektini kimi elə məhsullar çıxış edir ki, onların istehsalı ətraf mühitə, insanların sağlamlığına və bioloji ehtiyatlara daha az ziyan vurur və ya əlverişli təsir göstərir.

Məcəllə kifayət qədər əlverişli tədbirlərin tətbiqi ilə təbiət istifadəçiləri tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsinin idarəetmə sistemlərinin beynəlxalq standartlarının tətbiq edilməsini stimullaşdırır: beynəlxalq standartlar barədə məlumatların yayılması, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində səlahiyyətli orqan tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsinin idarəetmə sisteminin beynəlxalq standartlarını tətbiq edən və bu cür tətbiqi təsdiq edən sənədə malik olan təbiətdən istifadə üçün müfəttiş yoxlamalarının ixtisara salınması, ətraf mühitin mühafizəsinə dair iqtisadi tənzimləmə mexanizmlərindən istifadə.

Məcəllə ilə mərhələlərə bölünməsi nəzərdə tutulan ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi qaydası da tənzimlənir. Bu zaman verilən qiymətin əhəmiyyətinə və bütövlüyünə görə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi obyektlərinin təsnifatı tətbiq olunur (maddə 40). Bunun üçün təsərrüfat və digər fəaliyyətin 4 kateqoriyaya bölünməsi nəzərdə tutulur və onun əsasını istehsalat obyektlərinin sanitar təsnifatı, eləcə də fəaliyyətin konkret növlərinin bilavasitə sadalanması təşkil edir (məsələn, daha geniş yayılmış faydalı qazıntılar istisna olmaqla, bütün digər faydalı qazıntıların kəşfiyyatı və hasilatı qeyd olunan növü fəaliyyətin I kateqoriyasına, meşədən istifadənin və sudan xüsusi istifadənin bütün növlərini II kateqoriyaya aid etməyə imkan verir və s). Maraqlıdır ki, təsirin qiymətləndirilməsi mövcud obyektlər üçün də məcburidir (maddə 44). Belə hallara daha çox obyektin layihələşdirilməsi prosesində bu cür qiymətləndirmə həyata keçirilmədikdə və ya təbiətdən istifadə şərtləri layihədə nəzərdə tutulan şərtlərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndikdə rast gəlinir.

Beləliklə, Qazaxıstanın Ekologiya Məcəlləsi tamamilə mükəmməl olmasa da, bir çox hallarda ekoloji qanunvericiliyi yeniləşdirmişdir. Məcəllə ekoloji qanunvericiliyin tənzimlənən ictimai münasibətlər aspek-

tində hüquqi baxımdan dərk olunması üçün əsas olmuşdur; o, təbiətdən istifadəyə dair fəaliyyətə aid ümumi müddəaların ümumiləşdirilməsi cəhdini nümayiş etdirir. Bunlardan əlavə, Məcəllə Qazaxıstan qanunvericiliyini müvafiq münasibətlərin tənzimlənməsinə Avropa və beynəlxalq yanaşma üsulları ilə koordinasiya etmiş, mövcud terminologiyanı dəyişmiş, bir sıra yeni hüquqi anlayışlar və müasir hüquqi institutları tətbiq etmişdir.

#### ƏDƏBİYYAT

1. Авдеева А.А. Актуальные проблемы гуманитарных наук. Тверь: МНЭПУ, 1996.
2. Бринчук М.М. Охранять окружающую среду или обеспечивать экологическую безопасность? Государство и право, 1994, № 8-9.
3. Дужинин П. О чем шумит русский лес? Российская газета, 2000, 3 февраля.
4. Ерофеев Б.В. Экологическое право. Учебник. М.: 1998.
5. ИА «Казинформ». 14 марта 2006 г.//www.inform.kz.
6. Игнатъева И.А. Теория и практика систематизации экологического законодательства России. М.: Изд-во МГУ, 2007.
7. Концепция перехода РФ к устойчивому развитию. Собрание законодательства РФ. 1996. № 15.
8. Краснова И.О. Экологическое право и управление в США. М.: 1992.
9. Криминология. Под ред. В.Н.Кудрявцева и В.Е.Эминова. М.: 1999.
10. Мышко Ф.Г. Экологическая безопасность. Монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003.
11. Россия в цифрах, 2004 год. Российский статистический ежегодник. М.: 2004.
12. САПП. 1994, № 6.
13. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленных и иных видов деятельности. М.: Ось-89, 1998.
14. Собрание законодательства РФ. 1995, № 48.
15. Собрание законодательства РФ. 1996, № 15.
16. Собрание законодательства РФ. 1997, № 30.
17. Шемшученко Ю.С. Национальные интересы и экологическое право. Журнал российского права, 2005, № 12.
18. Шемшученко Ю.С. К вопросу об Экологическом кодексе Украины. Проблемы совершенствования методики преподавания эколого-правовых и аграрно-правовых учебных дисциплин в юридических вузах России. Материалы Всероссийского научно-методологического семинара.
19. Экология. Юридический энциклопедический словарь. Под ред. проф. С.А.Боголюбова. М.: Норма, 2000.
20. Chartier Y. Codification et autres formes de systematisation du droit a l'epoque actuelle. Revue internationale de droit compare, 1988, A. 40, № 4.
21. Schwartz M. Preliminary Report on Legal and Institutional Aspects of Relationship between Human Rights an the Environment. Geneva, 1991.
22. Wasilewski A. Umweltsuzrecht im polnischen Rechtssystem. Natur und Recht. В.: 1998, Н. 6.
23. <http://pravo.by/webnpa/text.asp?start=1&RN=C20501460>.
24. <http://www.nature.kz/ru/strategy/ecologycode>.

**НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В СФЕРЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ  
БЕЗОПАСНОСТИ  
(в практике стран СНГ)**

**А.А.МАГЕРРАМОВ**

**РЕЗЮМЕ**

В настоящее время создание системы экологической безопасности для одного государства в отдельности, практически, невозможно. Соответствующую здоровую жизнь и развитие можно обеспечить только общими усилиями. Вместе с тем, в экологической политике разных государств устанавливаются конкретные направления с целью обеспечения экологической безопасности.

В статье подробно анализированы национальные законодательства в сферах экологической безопасности и охрана окружающей среды практически всех государств СНГ на примере РФ, Белоруссии, Украины и Казахстана, в том числе, просматриваются такие важные вопросы как кодификация экологического права, экологические функции государства, экологические права граждан и способы их обеспечения.

**NATIONAL LEGISLATION ON ECOLOGICAL SAFETY  
(on the practice of CIS states)**

**A.A.MAGERRAMOV**

**SUMMARY**

At present time the creation of ecological safety system for one state at separate is practically impossible. Suitable healthy life and development can be provided only with joint efforts. Nevertheless, in ecological politics of different states is defined concrete directions for the purposes of ecological safety providing.

In this article it is detally analysed national legislation on ecological safety and environmental protection of CIS states in example of RF, Beloruse, Ukraine and Kazachestan, at the same time looked through main issues as codification of ecological law, ecological functions of states, ecological rights of citizens and remedies of their guarrantly.